

Design for All Sverige

Kulturdepartementet
103 33 Stockholm

2016-03-04

Remiss av betänkandet (SOU 2015:88) Gestaltad livsmiljö, Ku2015/02481/KL

SAMMANFATTNING

Föreningen Design for All Sveriges primära ingång till utredningen är vårt intresse av en ny politik för arkitektur, form och design som faciliterar gestaltungsprofessionernas möjligheter att bidra till ett bättre samhälle, ett samhälle där alla människor har lika möjligheter till delaktighet.

Utredningen tar sin utgångspunkt i och bygger sina förslag på vad arkitektur, form och design gör, inte i vad det är. Den utgår från att det som arkitektur, form och design gör är något gott i sig. Det är en diskutabel utgångspunkt. Det finns bra design som möjliggör, och det finns dålig design som utestänger. Detta förhållande hade förtjänat såväl en diskussion som tankar och förslag om vad arkitektur, form och design kunde vara och kunde göra. En ny politik för arkitektur, form och design bör vara tydligt värdebaserad och därmed lägga till rätta för värdedrivna design och innovation.

En av de stora samhällsutmaningarna, som utredningen knappt snuddar vid, är att i ett urbaniserat och åldrande samhälle skapa förutsättningar för största möjliga antal människor att bo kvar i sina bostäder och samtidigt vara delaktiga i samhällslivet. Här har gestaltungsprofessionerna en viktig roll, förutsatt att det politiska beslutsfattandet uppmuntrar och faciliterar en sådan roll. Det är också här det starkaste argumentet finns för att föra samman arkitektur, form och design i perspektivet Gestaltad livsmiljö. Utredningen borde ha visat en större tilltro till designens och arkitekturens möjligheter att bidra till social inkludering och jämlikhet i gestaltningen av våra gemensamma livsmiljöer, och till politikens möjligheter att lägga till rätta för en sådan väsentligt utvidgad roll.

En ny svensk politik för arkitektur, form och design utan ett tydligt Design för Alla-perspektiv skulle innebära ett steg bakåt jämfört med stora delar av vår omvärld.

INLEDNING

Design for All Sverige, bildad 1996 som EIDD Sverige, är en ideell förening och nationell plattform för utveckling av konceptet Design för Alla som teori och praktik. Vi är den enda organisation i Sverige som i sin medlemsstruktur och verksamhet förenar arkitektur/samhällsbyggande och design/social innovation. Bland våra medlemsorganisationer finns Svensk Form, SVID, Sveriges Arkitekter och IQ Samhällsbyggnad. Vi har aldrig uppburit offentligt verksamhetsstöd, men med projektfinansiering från Arvsfonden har vi genomfört två stora nationella projekt, ett utbildningsprojekt och projektet DESIGN FÖR ALLA.SE 2005-2008 som hade en bredare ansats. Det sistnämnda projektet innehöll bl.a.

kommunikationskampanjen "Befria olikheten" som fick stor uppmärksamhet, både nationellt och internationellt, och tio nationella samverkansprojekt med olika samarbetspartners. Ett av dessa samverkansprojekt var "Värdig Entré" i samarbete med Statens fastighetsverk och Stockholms stad.

Design för Alla är design för den mänskliga mångfalden och allas delaktighet. Konceptet representerar ett paradigmskifte, från "genomsnittsmänniskan" till den mänskliga mångfalden som utgångspunkt för politiskt beslutsfattande, planering och utformning av alla de fysiska miljöer, byggnader, tjänster och produkter som alla människor behöver kunna använda. Design för Alla nämns en gång i rapporten och då som ett perspektiv som ger möjlighet att inkludera personer med nedsatt funktionsförmåga i miljöer och i användningen av produkter. Därmed är det perspektivet färdigbehandlat. Det ges ingen som helst bäring i utredningens överväganden och förslag.

Föreningen Design for All Sverige nämns en gång i rapporten och då bara i förbifarten som partner till Statens fastighetsverk och Stockholms stad i projektet Värdig Entré. Syftet med Värdig Entré var att visa vad Design för Alla kan göra där tidigare traditionella försök att "tillgänglighetsanpassa" kulturhistoriskt värdefulla byggnader misslyckats. En av Vinnova finansierad utvärdering visade att den valda Design för Alla-ansatsen och -metodiken var nyckeln till projektets framgång. Vinnova konstaterade att projektet är ett unikt exempel på innovationsupphandling som borde leda till efterföljd. Vinnova finansierade därför också en publikation som dokumenterar projektets metodik och resultat som inspiration för offentliga och privata beställare inom samhällsbyggnadssektorn.

KOMMENTARER KAPITELVIS

I det följande går vi igenom utredningsrapporten kapitel för kapitel, varefter vi utvecklar våra synpunkter i en sammanfattande kommentar.

Utredningens uppdrag och arbete (kap 1)

Utredningen syftar till att stärka arkitekturens, formens och designens värde och betydelse för individen, livsmiljön och den hållbara samhällsutvecklingen. Enligt direktivet skulle utredningen föreslå hur en ny politik för arkitektur, form och design kan utformas utifrån en bedömning av områdets framtida utmaningar och hur arkitektur, form och design kan få ett ökat genomslag inom berörda samhällsområden. Enligt tilläggsdirektiv skulle utredningen särskilt analysera och lämna förslag på hur arkitektur, form och design kan bidra till en hållbar samhällsutveckling, präglad av sammanhållning, inkludering och tillgänglighet.

De ursprungliga direktiven är omfattande, väl genomtänkta och väl skrivna. Tilläggsdirektiven, som försöker fördjupa de perspektiv som *Design for All Sverige* i första hand företräder, är mer oklara både tanke- och formuleringsmässigt. Det kan i viss mån förklara utredningens misslyckande med att i sina överväganden och förslag stärka arkitekturens och designens möjligheter att bidra till en samhällsutveckling inriktad på allas lika möjligheter till delaktighet. Tilläggsdirektivets inriktning på tillgänglighetsproblematiken adresseras inte alls.

Politiken för arkitektur, form och design sedan Framtidsformer (kap 2)

Utredningen menar att övergripande förändringar i samhället har medfört att området arkitektur, form och design har utvidgats sedan Framtidsformer formulerades (1998).

Design for All Sverige finner inte att utredningen på ett övertygande sätt beskriver, analyserar och drar slutsatser av dessa förändringar.

Språket och begreppen (kap 3)

Utredningen framhåller att en kontinuerlig diskussion om området och om perspektivet gestaltad livsmiljö, kopplad till samhällets utmaningar, är nödvändig för en gemensam förståelse för vad arkitektur, form och design gör, och att en gemensam förståelse är utgångspunkten för en djupare insikt om vilka värden som ska vägleda utvecklingen av livsmiljön.

Design for All Sverige saknar en diskussion om just detta: Vilka värden ska vägleda utvecklingen av vår gemensamma livsmiljö? Vilken roll har politiken i detta värdeskapande? Vi återkommer till detta.

Perspektivet gestaltad livsmiljö och utmaningar för området (kap 4)

Utifrån den övergripande rubriken Hållbar utveckling, med de tre dimensionerna miljömässig, social och ekonomisk hållbarhet, identifierar *utredningen* ett antal samhällsutmaningar. Det görs under fyra rubriker: Klimat och resurser, Teknisk utveckling, Urbanisering, staden och landsbygdens utveckling samt Boende.

Design for All Sverige konstaterar med beklagande att utredningen i detta centrala avsnitt har valt att endast snudda vid några riktigt stora samhällsutmaningar där arkitektur och design skulle kunna användas mer medvetet och proaktivt än vad som görs idag. Varken i urbaniserings- eller bostadsavsnittet adresseras på allvar den demografiska utvecklingen och det faktum att allt fler människor blir alltmer beroende av byggda miljöer och kollektiva färdmedel som är tillgängliga och som fungerar oberoende av våra varierande fysiska och kognitiva funktionsförmågor. Ett kort avsnitt om äldres möjligheter att bo hemma så länge som möjligt ändrar inte denna bild.

Lärdomar från andra länder (kap 5)

Utredningens omvärldsanalys omfattar ett fåtal västeuropeiska länders samt EU-kommissionens arbete med arkitektur- och designpolitik.

Design for All Sverige finner utredningens omvärldsanalys både grund och alltför begränsad till länder som vi traditionellt jämför oss med, framför allt inom designområdet. Det hade från våra utgångspunkter och för att få en mer allsidig bild varit mer intressant att få åtminstone några ytterligare perspektiv från länder som Estland och Lettland (designpolicy), Italien och Spanien (arkitekturpolitik), kanske också från Asien. Även på organisationsidan hade det funnits mer att hämta, exempelvis Architects' Council of Europe och den europeiska Design for All-rörelsens arbete med policyfrågor i samarbete med EU-kommissionen. Utredningen har heller inte gått in på den viktiga frågan om arkitekt- och designutbildningarnas framtida roll i ett Gestaltad livsmiljö-perspektiv. Här hade det annars varit intressant att få belyst trender och konkreta utvecklingslinjer, inte minst inom arkitektutbildningar runt om i Europa.

Nya mål för arkitektur-, form- och designpolitiken utifrån perspektivet gestaltad livsmiljö (kap 6)

Utredningen skulle enligt sina direktiv analysera de nationella målen för arkitektur-, form- och designpolitiken och vid behov föreslå nya. Utredningen skulle dessutom föreslå lämpliga insatser för att uppnå målen inom berörda politikområden. Utredningens slutsats är att nuvarande nationella

mål för arkitektur-, form- och designområdet bör upphöra och ersättas av nya. Som övergripande mål föreslås att områdets inflytande ska stärkas och därmed bidra till formandet av en långsiktigt hållbar och väl gestaltad livsmiljö.

Design for All Sverige ifrågasätter att det första per automatik leder till det andra. Utredningen utgår från att design och arkitektur *per se* gör gott och att en diskussion om underliggande värden och värderingar därför inte behövs. Vi beklagar att utredningen i sina resonemang och förslag valt att ignorera de samhällspolitiska mål för fysisk tillgänglighet och användbarhet som idag finns inom såväl funktionshinderpolitiken som inom plan- och byggområdet. Vi anser att dessa mål mer än något annat kräver en proaktiv arkitektur- och samhällsbyggnadspolitik för att kunna förverkligas.

Myndigheten för Gestaltad livsmiljö (kap 7)

Utredningen föreslår att Statens centrum för arkitektur och design, ArkDes, ombildas till Myndigheten för Gestaltad livsmiljö.

Design for All Sverige ser inga övertygande skäl för att på basis av föreliggande underlag inrätta en sådan ny myndighet. Tvärtom ser vi en betydande risk för att ett genomförande av förslaget skulle leda till ytterligare stagnation för ett område som mest av allt behöver nytänkande med utgångspunkt i en genomarbetad värdegrund. Arkitektur och design har så mycket mer att erbjuda i arbetet för en bättre livsmiljö för alla än vad som efterfrågas idag. Här någonstans borde utredningen startat sitt arbete. Först politik, sedan verktyg. Som ett alternativ till den föreslagna nya myndigheten ser vi här en Delegation för gestaltad livsmiljö med ett tidsbegränsat politiskt mandat och med representanter för alla berörda myndigheter och organisationer inom arkitektur- och designområdet. Diskussionen om ArkDes framtida roll som museum och mötesplats bör fortsätta.

Det offentliga och insatser inom arkitektur, form och design (kap 8)

Utredningen beskriver översiktligt den offentliga sektorns uppgifter inom området och ger förslag om hur det offentliga kan samverka för att stärka perspektivet gestaltad livsmiljö. Utredningen har här också en rad konkreta förslag: bl.a. riksarkitekt, utvecklingsfond, stöd till utveckling av arkitektur-, form- och designprogram inom statliga myndigheter, internationellt utbyte och svensk export av arkitektur, form och design.

Design for All Sverige finner att hela perspektivet och området "gestaltad livsmiljö", dvs. det som ska främjas, är alltför vagt beskrivet och alltför litet grundat i samhällspolitiska värden för att vi ska kunna stödja förslagen.

Höjd kompetensnivå inom offentlig upphandling (kap 9)

Utredningen ägnar mycket kraft åt den viktiga frågan om hur man kan styra utvecklingen i en politiskt önskvärd riktning genom smartare användning av offentlig upphandling. Förslagen omfattar bl.a. ökat stöd till forskning, en nationell kvalitetspolicy för kommunerna för upphandling av arkitektur, form och design, metodstöd och handledning för nya mer kvalitetsinriktade upphandlingsformer.

Design for All Sverige anser att utredningens förslag i denna del vore alldeles utmärkta, förutsatt att man någonstans hade tagit tydlig ställning för att den offentliga upphandlingen måste användas aktivt för att uppnå tillgänglighet och användbarhet för alla i alla sammanhang där detta är relevant.

Kunskap, kompetens och samverkan (kap 10)

Utredningen konstaterar att "invånarnas engagemang och delaktighet är en viktig förutsättning för att kunskapsnivån inom området och andra berörda områden ska utvecklas och stärkas". Etc.

Design for All Sverige ser många intressanta diskussioner och uppslag i detta kapitel, men noterar också här frånvaron av perspektiv som är centrala för oss.

Lagstiftning och andra styrmedel (kap 11)

Design for All Sverige har i denna del inga invändningar eller andra synpunkter.

Konsekvenser (kap 12)

Design for All Sverige avstår också i denna del från att lämna synpunkter.

SAMMANFATTANDE KOMMENTAR

Föreningen Design for All Sveriges primära ingång till utredningen är vårt intresse av en ny politik för arkitektur, form och design som faciliterar gestaltungsprofessionernas möjligheter att bidra till ett bättre samhälle, ett samhälle där alla människor har lika möjligheter till delaktighet.

Design för Alla är design för den mänskliga mångfalden och allas delaktighet, och representerar därmed ett paradigmskifte från "genomsnittsmänniskan" till den mänskliga mångfalden som utgångspunkt för planering och utformning av miljöer, tjänster och produkter som alla behöver kunna använda. Design för Alla bidrar till en socialt hållbar samhällsutveckling. Design för Alla har i dokumenterad praxis lett till både social och teknisk innovation.

Design för Alla-konceptet har tre målområden. Det första är beslutsfattandet, det politiska och det administrativa, dvs. det som avser förutsättningarna för goda beställningar inom offentlig och privat sektor. Det andra är gestaltungsprofessionerna, dvs. utförarna av det som ska bli miljöer, tjänster och produkter som alla människor behöver kunna använda. Det tredje målområdet är utbildningssystemet, i första hand de skolor som utbildar morgondagens planerare, arkitekter och designer. I två stora arvsfondsfinansierade nationella projekt har vi som tidigare nämnts adresserat dels utbildningsutmaningen och dels hur Design för Alla kan tillämpas inom olika samhällsområden.

Utredningen skulle enligt sina direktiv föreslå en ny politik för arkitektur, form och design. Men var är politiken? Vi menar att utredningen misslyckats med att ta vara på de möjligheter som direktiven gav att flytta fram gestaltungsprofessionernas, framför allt arkitekternas, positioner och inflytande i samhällsutvecklingen. Utredningen diskuterar över huvud taget inte dagens maktförhållanden inom samhällsbyggnadssektorn som innebär att arkitektur och arkitekter har en svagare ställning i Sverige än i jämförbara länder. Detta handlar ytterst om politik, och politik är något som utredningen konsekvent styr undan från. Varför?

Utredaren har gjort ett stort och i många avseenden förtjänstfullt arbete. När vi trots det har så starka invändningar beror det naturligtvis på att det perspektiv som vi företräder i det närmaste har negligerats. Som vi ser det skulle ett genomförande av utredningens förslag, inte minst i de delar som avser inrättande av en ny myndighet, utan väsentliga kompletteringar riskera låsa utvecklingen inom området på ett sätt som motverkar både direktivens och utredarens egna intentioner.

Bland de mest frekventa orden i rapporten är hållbarhet och hållbar utveckling. Också här saknar vi den substans som utvecklade resonemang om tillgänglighet och användbarhet för alla som ett uttalat ingångsvärde skulle kunna innebära i form av ekonomisk och social hållbarhet. Att göra rätt från början sparar pengar och främjar allas möjligheter att fungera i den gestaltade miljön. Det är både ekonomiskt och socialt hållbart.

Utredningen tar sin utgångspunkt i vad arkitektur, form och design gör, inte i vad det är. Den utgår från att det som arkitektur, form och design gör är något gott i sig. Det är en tveksam utgångspunkt. Det finns bra design som möjliggör, och det finns dålig design som utestänger. Detta förhållande hade förtjänat en diskussion, som möjligen hade utmynnat i tankar och förslag om vad arkitektur, form och design kunde vara och kunde göra. En av de stora samhällsutmaningarna, som utredningen knappt snuddar vid, är att i ett urbaniserat och åldrande samhälle skapa förutsättningar för största möjliga antal människor att bo kvar i sina bostäder och samtidigt vara delaktiga i samhällslivet. Här har gestaltningsprofessionerna en potentiellt viktig roll, förutsatt att det politiska beslutsfattandet uppmuntrar och faciliterar en sådan roll. Det är också här det starkaste argumentet finns för att föra samman arkitektur, form och design i perspektivet Gestaltad livsmiljö. Design for All Sverige hade kort sagt önskat att utredningen hade visat en större tilltro till designens och arkitekturens möjligheter att bidra till social inkludering och jämlikhet i gestaltningen av våra gemensamma livsmiljöer, och till politikens möjligheter att lägga till rätta för en sådan väsentligt utvidgad roll.

Utredningens överväganden och förslag till en ny politik för arkitektur, form och design är allmänt hållna. De föreslagna målen måste förtydligas och ges ett tydligt Design för Alla-perspektiv. Det som föreslås i kapitlet om offentliga beställningar och upphandling måste också ges den substans som en grundläggande inriktning på tillgänglighet och användbarhet för alla innebär.

I stället för en ny myndighet föreslår vi att man i kommande beredning av utredningens förslag och remissvaren överväger en Delegation för gestaltad livsmiljö med tidsbegränsat mandat och med deltagande av representanter för alla berörda myndigheter och organisationer inom arkitektur-, form- och designområdet. Därmed skulle diskussionen om ArkDes' framtida roll som museum och mötesplats kunna fortsätta på sina egna premisser.

Stockholm den 4 mars 2016

Design for All Sverige

Finn Petré
Ordförande

Design for All Sverige
Box 49084
100 28 Stockholm
www.designforalla.se